

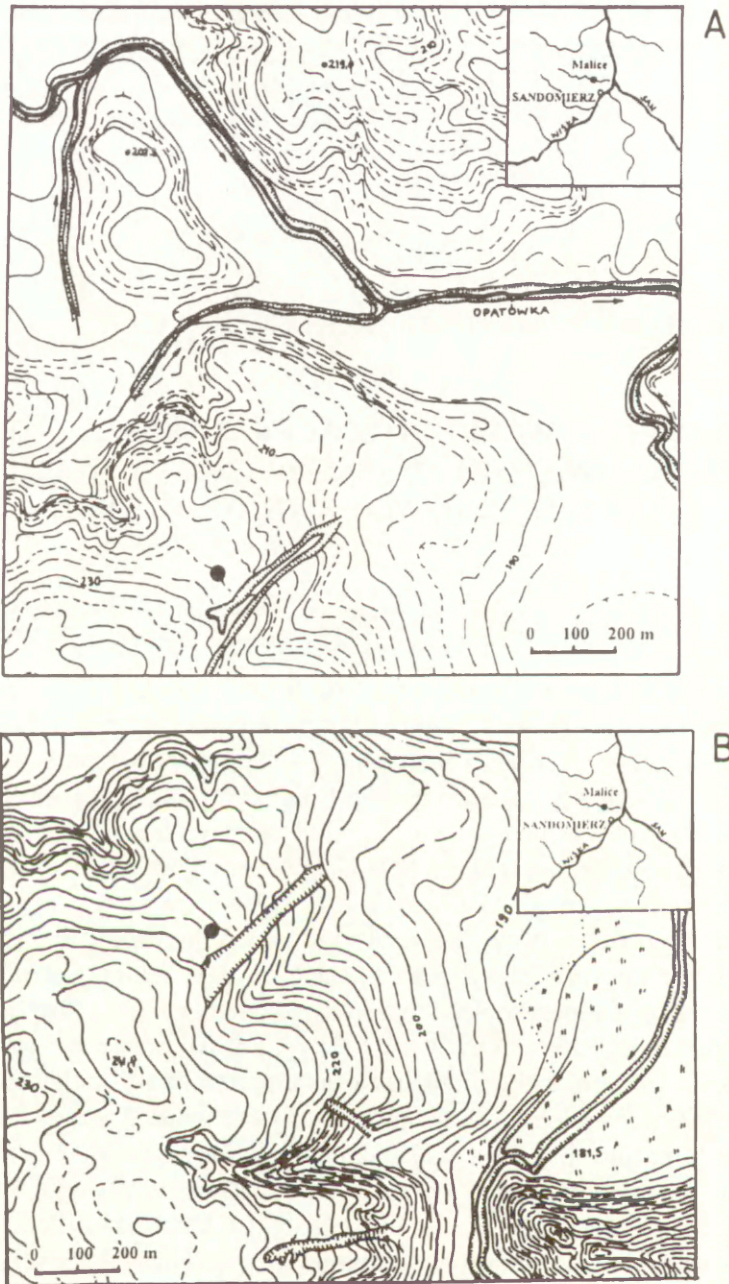
BARBARA BARGIEŁ, MAREK FLOREK, JERZY LIBERA

GROBY LUDNOŚCI KULTURY CERAMIKI SZNUROWEJ I MIERZANOWICKIEJ ZE STANOWISKA 1 W MALICACH KOŚCIELNYCH, WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIE

WSTĘP

W latach 1996–1998 Katedra Archeologii UMCS w Lublinie i Państwowa Służba Ochrony Zabytków w Tarnobrzegu prowadziły badania wykopaliskowe kopca ziemnego we wsi Malice Kościelne, gm. Lipnik, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, oznaczonego jako stanowisko 1. Położony jest on w górnych partiach stoku doliny Opatówki, opadającego łagodnie w kierunku północno-wschodnim (po jej południowej stronie) około 221–222 m n.p.m. i 36 m ponad współczesny poziom dna doliny, zajmując kulminację niewielkiego garbu, w okresie nowożytnym rozciętego przez wąwóz, którym prowadziła lokalna droga (ryc. 1). W chwili podjęcia badań kopiec miał wysokość blisko 1,2 m przy średnicy około 25–28 m.

Najprawdopodobniej kopiec ten, zwany „Tatarskim”, znany był poszukiwaczom starożytności już w XIX w. Stał się on przynajmniej dwukrotnie, przed 1895 i około 1906 roku obiektem amatorskich poszukiwań archeologicznych, w trakcie których wydobyto co najmniej cztery naczynia: flaszę z kryzą kultury pucharów lejkowatych (KPL), pucharek doniczkowy z dużym uchem, zdobiony trzema poziomymi pasmami potrójnych odcisków sznura typu VIb kultury ceramiki sznurowej (KCSz), według systematyki J. Machnika (1966, s. 30, 232) oraz dwa naczynia z okresu wpływów rzymskich (por. Florek, Libera 1997, s. 24). W czasie II wojny światowej obiekt ten został częściowo naruszony systemem ziemianek i rowów strzeleckich, zaś w latach 60. był miejscem prac niwelacyjnych z użyciem sprzętu mechanicznego.

Ryc. 1. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Położenie stanowiska w obrębie doliny Opatówki

Fig. 1. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Location of the site within the Opatówka River valley

Stanowisko ponownie odkryto w r. 1989 w trakcie badań Archeologicznego Zdjęcia Polski, podczas których natrafiono u podnóża kopca na wyorane bloki piaskowca. W założonym wówczas wykopie sondażowym natrafiono na bardzo drobne fragmenty kości ludzkich, pojedyncze zęby, ułamki ceramiki KPL i dwa makrolityczne wióry z krzemienia świeciechowskiego. Materiał ten uznano za pochodzący ze zniszczonego pochówka KPL (Bargieł, Florek, Libera, Zakościelna 1989, s. 45, ryc. 4: d, e).

W ciągu trzech sezonów badawczych (por. Florek, Libera 1997; Bargieł, Florek, Libera 1998; 1999) rozpoznano ponad 1000 m² powierzchni, w tym całość nasypu kopca oraz teren w jego bezpośrednim sąsiedztwie, odsłaniając przede wszystkim cmentarzysko megalityczne z pochówkami szkieletowymi złożonymi wzdłuż rzędów kamieni wapiennych oraz drugie składające się z grobów w formie prostokątnych skrzyń kamiennych — oba KPL. Ponadto odsłonięto dwa niewielkie skupiska grobów KCSz oraz kultury mierzanowickiej (KM), będące przedmiotem niniejszego opracowania (ryc. 2).

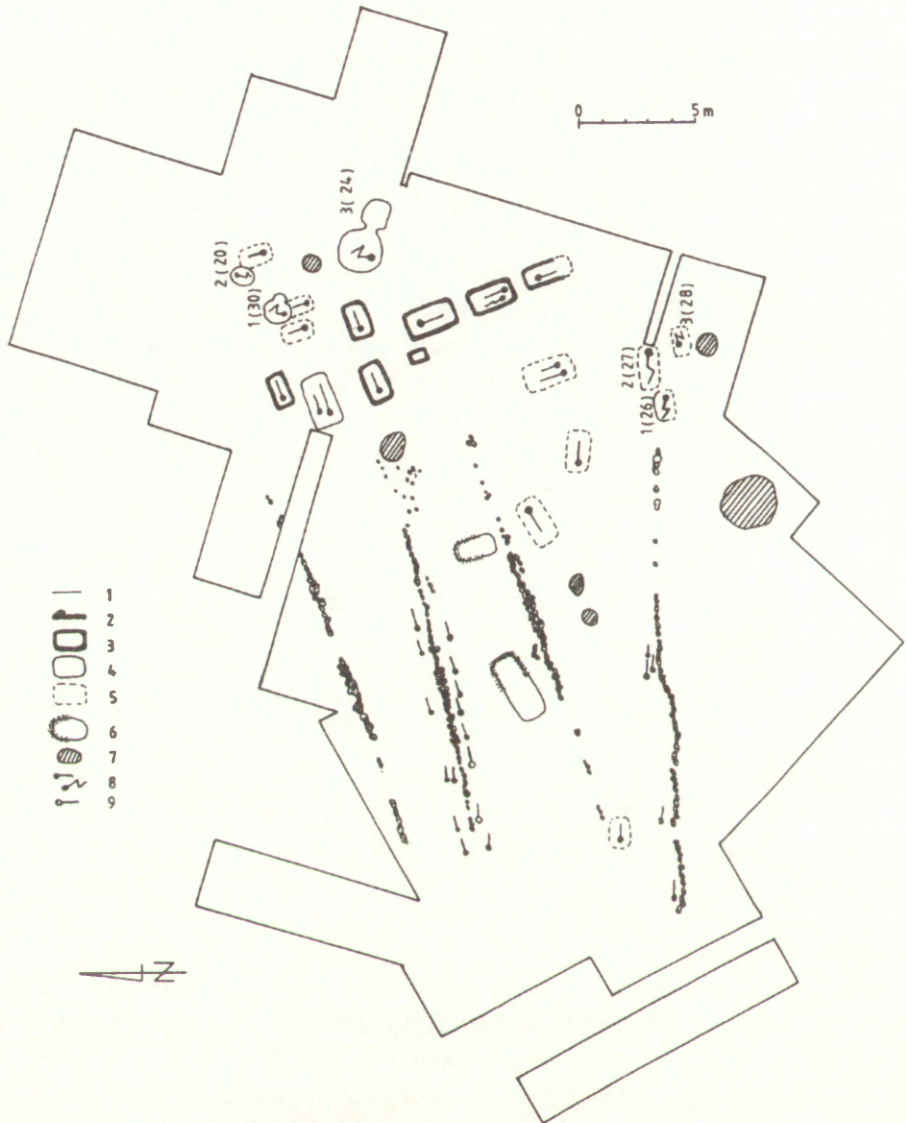
Groby KCSz

Niewielkie, liczące trzy groby — dwa niszowe i jeden jamowy — cmentarzysko ludności KCSz znajdowało się na północno-wschodnim obrzeżu nekropoli KPL z grobami w formie skrzyń kamiennych, przy czym odległości pomiędzy poszczególnymi obiektami KCSz wynosiły od 1,2 m do 4 m. Groby niszowe (nr 1 i 3) wkopane były w podstawę kopca nakrywającego u podnóża konstrukcje megalityczne i cmentarzysko płaskie KPL, natomiast grób jamowy (nr 2) usytuowany był na jego obwodzie.

Grób 1 (30)¹

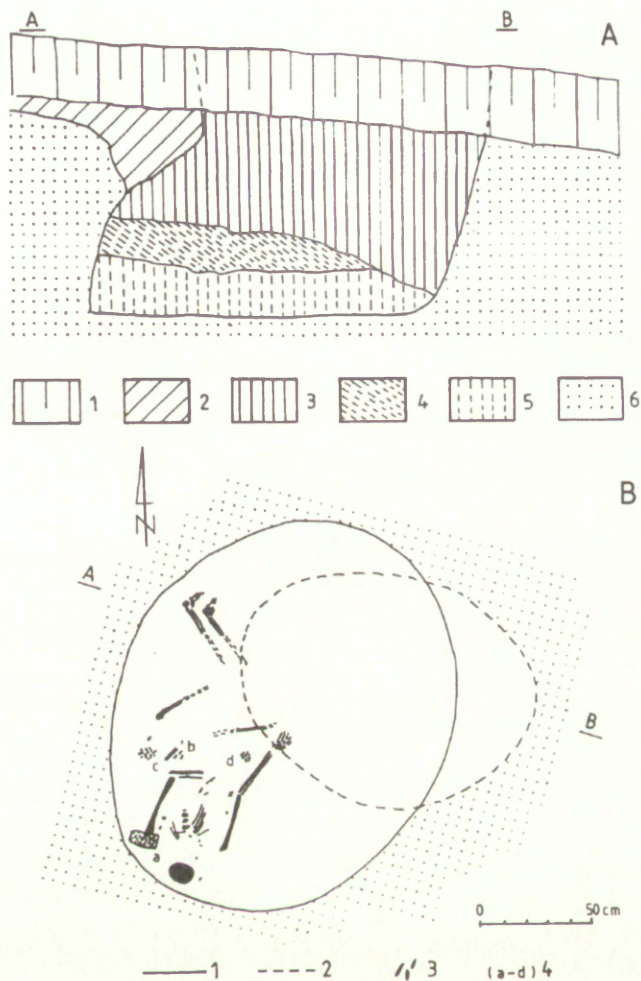
Grób niszowy o nie zachowanym szybie usytuowany był w sąsiedztwie grobowych obiektów nr 14 i nr 31 należących do KPL (ryc. 2), naruszając ten ostatni. Owalne w planie dno niszy o wymiarach około 1,5 x 1,9 m — wypełnione ciemnoszarą ziemią — znajdowało się około 1,2 m poniżej obecnego poziomu terenu, zaś jej wysokość sięgała 0,8 — 0,9 m (ryc. 3A). Prowadzący do komory grobowej szyb znajdował się po wschodniej stronie i miał około 1,1 — 1,3 m średnicy. Na dnie komory, przy jej zachodniej ścianie spoczywał bardzo źle zachowany szkielet zmarłego, najprawdopodobniej mężczyzny w wieku *Maturus* (Kozak-Zychman, Gauda 1997, s. 7–8), ułożony w pozycji skurczonej na prawym boku, z głową zorientowaną na południe, twarzą na wschód. Jego nogi były

¹ W trakcie badań grób oznaczony jako 14A (por. Bargieł, Florek, Libera 1998, s. 54). W nawiasach podano ciągłą numerację połową, którą prowadzono dla wszystkich odkrytych obiektów.

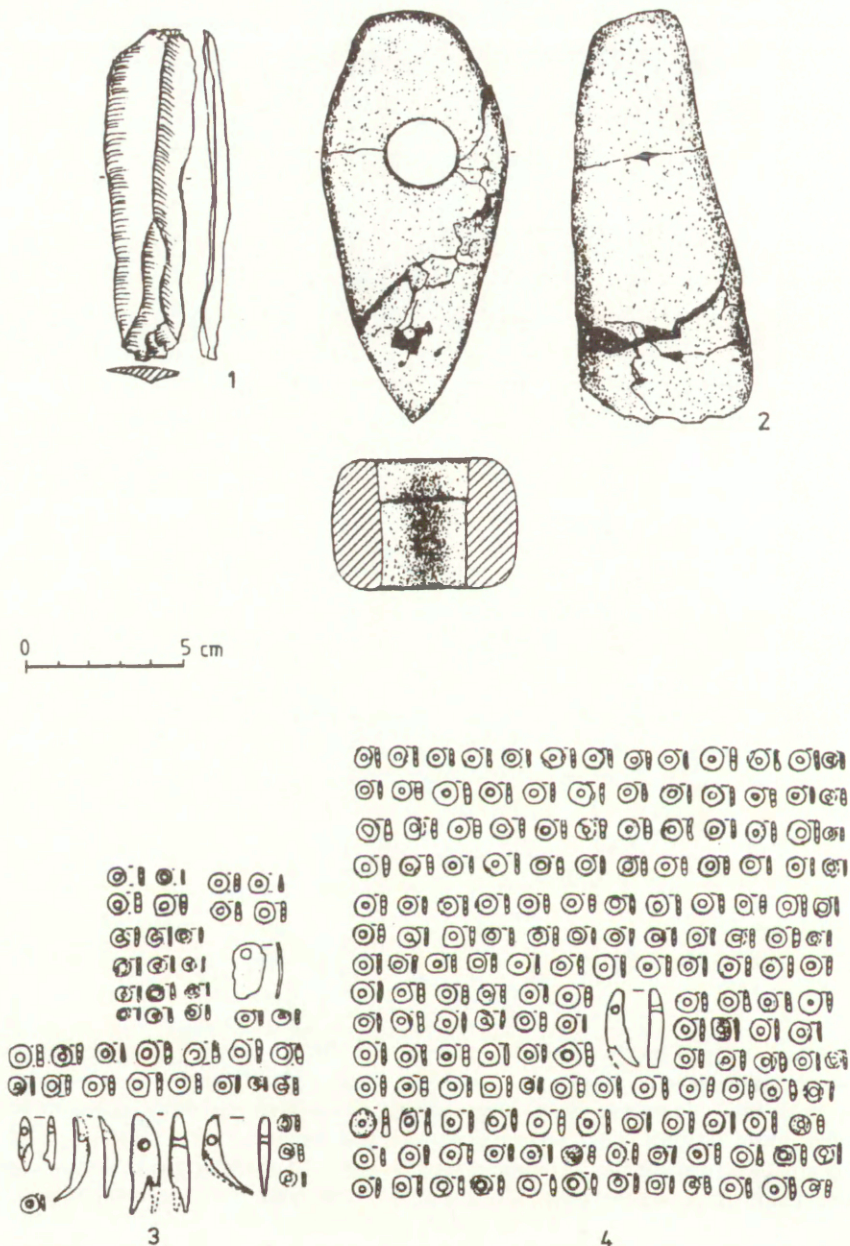
Ryc. 2. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Plan cmentarzyska kultury pucharów lejkowatych, ceramiki sznurowej i mierzanowickiej. Oznaczenia: 1 — granica wykopów badawczych; 2 — konstrukcje megalityczne; 3 — groby w obstawach kamiennych; 4 — groby jamowe; 5 — groby o nie zachowanych lub zachowanych szczątkowo obstawach kamiennych; 6 — jamy z polepą; 7 — inne jamy; 8 — pochówki pewne; 9 — pochówki domniemane

Fig. 2. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Plan of the cemetery of the Funnel Beaker, Corded Ware, and Mierzanowice cultures. Legend: 1 — borders of excavation trenches; 2 — megalithic constructions; 3 — graves in stone cists; 4 — pit graves; 5 — graves with destroyed or partially destroyed stone cists; 6 — pits with daubed clay; 7 — other pits; 8 — burials positively confirmed; 9 — presumed burials

Ryc. 3. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Grób 1 (30). A — przekrój; oznaczenia: 1 — żółto-szara ziemia (w-wa orna), 2 — żółto-brunatna przemieszana ziemia (wypełnisko) jamy grobu 14; 3 — brunatno-czarna przemieszana ziemia (wypełnisko szybu); 4 — szaro-żółty przemieszany less; 5 — jasny przemieszany less; 6 — jasnożółty less (calec). B — plan dna jamy grobowej; oznaczenia: 1 — granica jamy grobowej na poziomie dna; 2 — granica szybu na poziomie spągu warstwy ornej; 3 — kości; 4 — wyposażenie: a — toporek, b — drapacz, c-d — paciorki, zawieszki i tarczka

Fig. 3. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Grave 1 (30). A — cross-section; legend: 1 — yellow-gray soil (the plowing layer); 2 — brownish-yellow mixed soil in grave 14 (fill of the pit); 3 — brownish-black mixed soil (fill of the shaft); 4 — gray-yellow mixed loess; 5 — light mixed loess; 6 — light yellow loess (untouched). B — plan of the grave pit; legend: 1 — borders of the grave pit on the bottom level; 2 — borders of the shaft on level of the plowing layer base; 3 — bones; 4 — furniture: a — shaft-holed axe, b — endscraper, c, d — beads and pendants

Ryc. 4. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Wyposażenie grobu 1 (30): 1 — drapacz krzemienny; 2 — toporek kamienny; 3 — paciorki i tarczka z muszli oraz zawieszki z kłów zwierzęcych; 4 — paciorki z muszli i zawieszka z kła zwierzęcego

Fig. 4. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Furniture of grave 1 (30): 1 — flint endscraper; 2 — shaft-holed axe, 3 — beads, shell plaque, and pendants from animal teeth; 4 — shell beads and pendant of animal tooth

zgięte w stawach kolanowych, ręce zaś — prawa wyprostowana, lewa zgięta w łokciu niemal pod kątem prostym (ryc. 3B). Przy lewym ramieniu zmarłego znajdował się topór kamienny [a], zaś na wysokości pasa — drapacz krzemienisty [b] oraz dwa skupiska paciorków z muszli i zawieszki z zębów zwierzęcych [c, d]. Przy lewym boku znaleziono 165 zachowanych w całości paciorków z muszli i kilkadziesiąt ich fragmentów oraz zawieszkę z przewierconego zęba zwierzęcego, natomiast skupisko przy prawym boku liczyło 24 całe paciorki i kilkanaście ich fragmentów, małą tarczkę również wykonaną z muszli oraz cztery zawieszki z zębów zwierzęcych.

Opis inwentarza:

1. drapacz wiórowy z korygującym drapiskiem, wykonany z krzemienia czekoladowego (ryc. 4:1); wymiary: długość 10,8 cm, maksymalna szerokość 1,5 cm, grubość 0,6 cm;

2. topór kamienny pięcioboczny, o nieco zatartych konturach, zniszczony wskutek przepalenia, asymetryczny w przekroju wzdłużnym, z wyraźnie rozszerzonym ostrzem (ryc. 4:2); wymiary: długość 13,4 cm, maksymalna szerokość 6,0 cm, grubość ostrza 5,6 cm;

3. paciorki płaskie krążkowate wykonane z muszli rzecznych (ryc. 4:3, 4) — 189 całych i kilkadziesiąt zachowanych fragmentarycznie — o średnicy 0,4 — 0,6 — 0,8 cm i grubości 0,1–0,3 cm;

4. mała tarczka (zawieszka) owalno-prostokątna, wykonana z muszli z otworem o średnicy 0,3 cm w górnej części (ryc. 4:3); wymiary: długość 1,8 cm, szerokość 1,0 cm, grubość blisko 0,2 cm;

5. pięć zawieszek z przewierconych kłów, prawdopodobnie psa² (ryc. 4:3, 4).

Grób 2 (20)

Znajdował się około 1,2 m na północ od obiektu poprzedniego i naruszał północno-zachodni narożnik grobu nr 19 należącego do KPL (ryc. 2). W stosunkowo płytkiej owalnej jamie o wymiarach 1,2 x 0,8 m ułożono silnie skurczony szkielet kobiety w wieku 30–40 lat (Kozak-Zychman, Gauda 1997, s. 10–12). Na obwodzie jamy grobowej od strony głowy znajdowało się kilka kamieni, pochodzących najprawdopodobniej ze zniszczonej obstawy grobu 19 KPL. Zmarła zorientowana była głową w kierunku północnym, z czaszką ustawioną pionowo na otworze potylicznym, w nienaturalny sposób skrzyżowaną twarzą na wschód, przy czym kręgi szyjne znajdowały się obok czaszki. Być może zmarła pierwotnie

² Analizy zoologiczne wykonał dr Maciej Rajewski z UMCS, przy konsultacji prof. Alicji Lasoty-Moskalewskiej z Instytutu Archeologii UW. Materiały kostne z całego stanowiska będą przedmiotem oddzielnego opracowania.

złożona była na plecach, z silnie podkurczonymi, odgiętymi na lewą stronę nogami, prawą ręką zgiętą pod kątem prostym, z dłońmi na miednicy, zaś lewą — wyprostowaną z dłonią na kości udowej. Pochówek złożony w tej bardzo niewielkiej jamie grobowej sprawia wrażenia, jakby został do niej wciśnięty, co może tłumaczyć nienaturalne ułożenie szkieletu, w tym głowy opartej o ścianę jamy (ryc. 5B).

Badania antropologiczne wykazały u zmarłej ślady zrostu po złamaniach w dolnych częściach trzonów kości lewej łokciowej i prawej strzałkowej. Wyliczone wartości wskaźników wskazują, że kobieta z grobu 2 charakteryzowała się krótką, wysoką i średnio wysklepioną czaszkę, wąskim czołem, szeroką twarzą, wysokimi oczodołami i wąskim nosem, a przyżyciowa wysokość ciała wynosiła 150,7 cm. W grobie znaleziono ponadto 5 zębów innego, znacznie młodszego osobnika (Kozak-Zychman, Gauda 1997, s. 10–12), pochodzące być może z grobu nr 19 KPL.

Zmarła wyposażona była w cztery naczynia ustawione przy prawej kości przedramienia: puchar, misę, wewnątrz której znajdował się pucharek oraz bardzo zniszczoną przez orkę amforę.

Opis inwentarza:

1. zachowana fragmentarycznie amfora z niewielkimi płaskimi uchami, cylindryczną szyjką o prosto ściętym wylewie i z wyodrębnionym dnem (ryc. 5A:1);

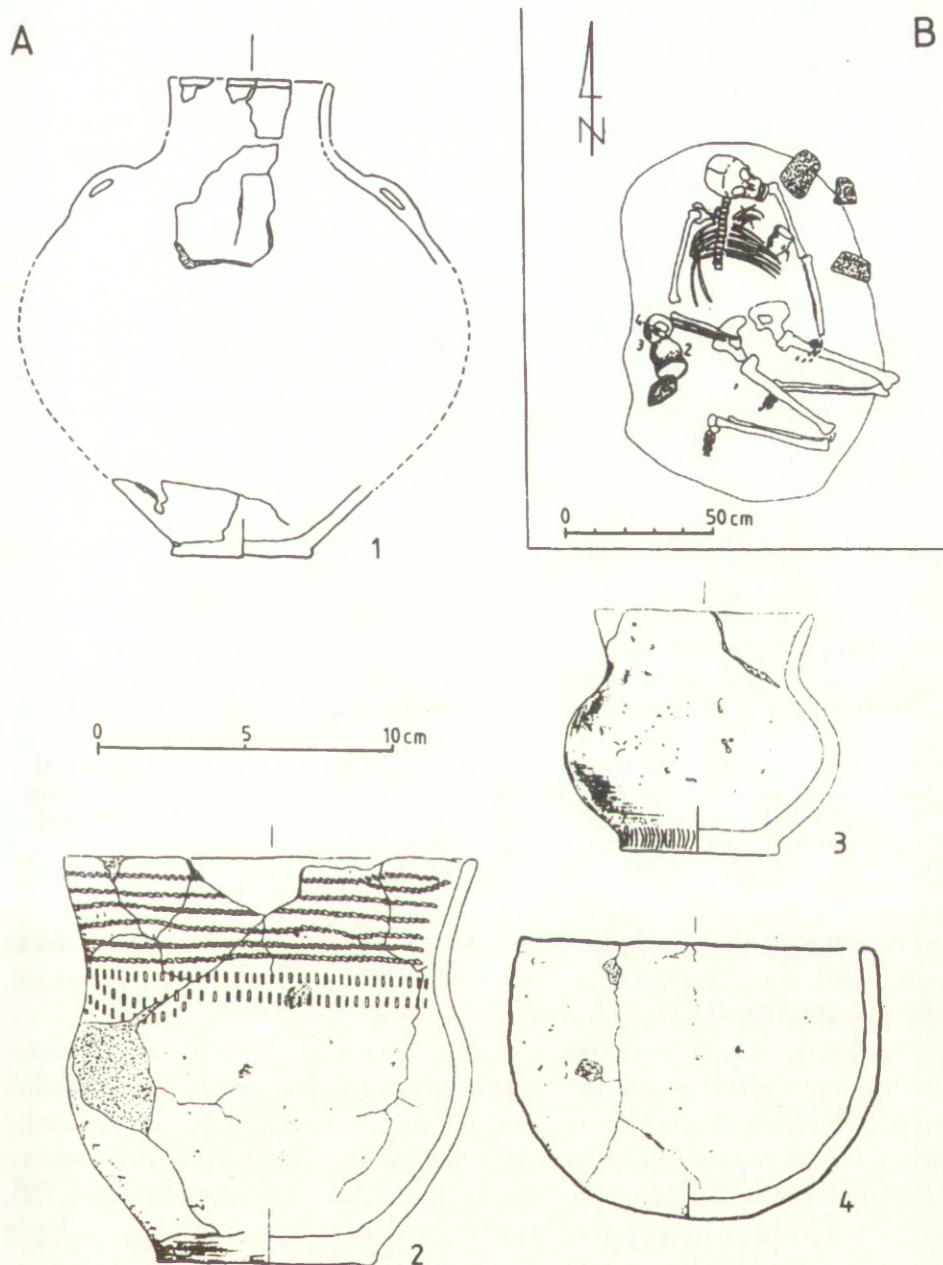
2. esowaty puchar z lekko rozchyloną szyjką zakończoną prostą krawędzią wylewu, nieznacznie zaokrągloną (ryc. 5A:2); szyjka i górna partia brzuśca zdobione ornamentem złożonym z 7 rzędów odcisków lewoskrętnego sznura oraz rzędami prostokątnych stempelków; dno wyraźnie wyodrębnione; wymiary: wysokość 14,1 cm, średnica wylewu — 14,0 cm, brzuśca — 13,8 cm, dna — 7,5 cm;

3. esowaty pucharek o wydętym brzuścu, z wyraźnie zaznaczoną szyjką i dnem wyodrębnionym w formie niskiej stopki, zdobionej ornamentem w postaci rzędu gęstych, dość głębokich pionowych nacięć (ryc. 5A:3); wymiary: wysokość 8,3 cm, średnica wylewu — 7,4 cm, brzuśca — 9,3 cm, dna — 5,4 cm;

4. półkulista misa z zaokrąglonym dnem i płasko ściętą krawędzią wylewu (ryc. 5A:4); wymiary: wysokość 9,6 cm, średnica wylewu 12,1 cm.

Grób 3 (24)

Zachowany w doskonałym stanie grób niszowy, usytuowany w odległości 4 m na południe od poprzedniego obiektu i 3 m na południowy-wschód od grobu 1 (ryc. 2). Prostokątny w planie szyb o wymiarach około 1,5 x 0,9–1,0 m prowadził poprzez wąski korytarz, w którym znajdował się pojedynczy kamień wapienny, do owalnej w planie niszy — komory grobowej o wymiarach około 2,2 x 1,7 m i wysokości prawie 0,9 m. Dno szybu znajdowało się na głębokości blisko 1,5 m,

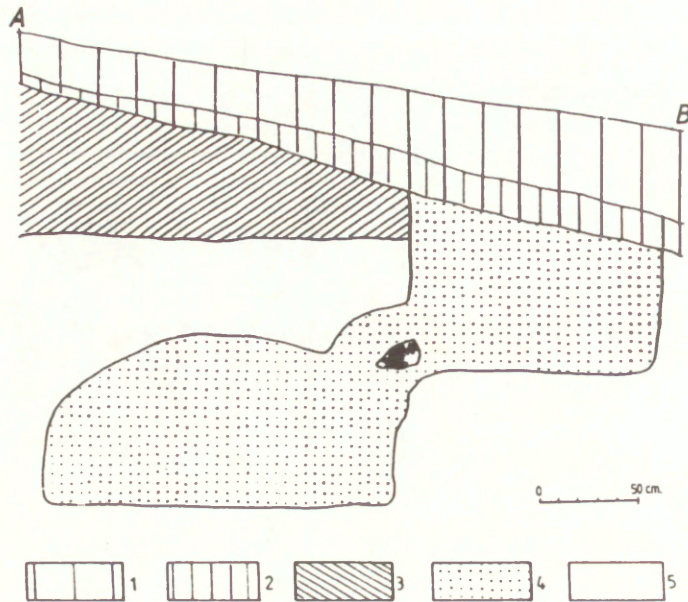

Ryc. 5. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Wyposażenie grobu 2 (20).

A: 1 — amfora; 2 — puchar; 3 — pucharek; 4 — misa; B — plan grobu

Fig. 5. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Furniture of grave 2 (20).

A: 1 — amphora, 2 — beaker; 3 — small beaker; 4 — bowl; B — plan of the grave

Ryc. 6. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Przekrój grobu 3 (24).

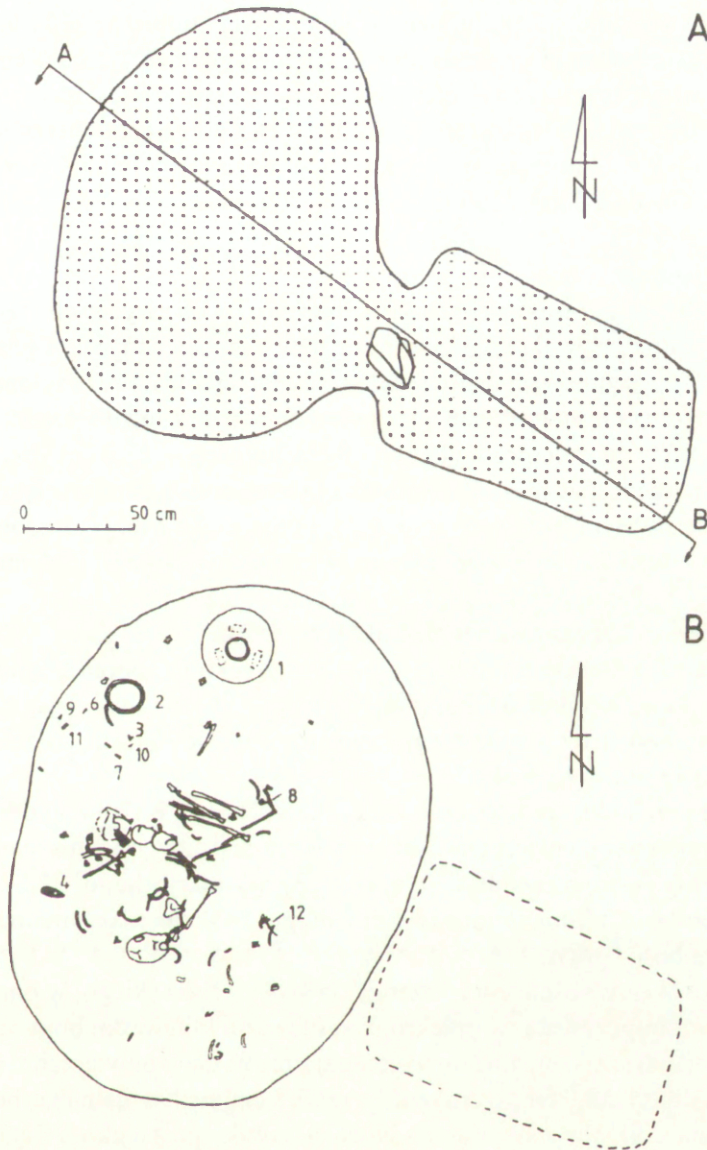
Oznaczenia: 1 — szara ziemia — współczesne rozsypisko kopca; 2 — żółto-szara ziemia — warstwy spływowe nasypu kopca; 3 — czarno-szara gleba kopalna (czarnoziem kopalny);

4 — czarna sypka ziemia — (wypełnisko grobu); 5 — jasno-żółty less calcowy

Fig. 6. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Cross-section of graves 3 (24).
Legend: 1 — gray soil — modern destruction of the mound; 2 — yellow-gray soil — alluvial layers of the mound; 3 — black-gray fossil humus (fossil black soil); 4 — black loose soil (fill of the grave); 5 — light-yellow loess (untouched)

zaś dno niszy na głębokości około 2,3 m poniżej obecnej krawędzi gruntu. Obiekt wypełniony szaro-czarną stosunkowo sypką ziemią wyraźnie odcinał się od lessowego calca (ryc. 6, 7A).

Na dnie niszy spoczywał szkielet dziecka w wieku 11–13 lat w pozycji anatomicznej, nieznacznie zakłóconej zapewne przez gryzonie, zorientowany wzdłuż osi północ — południe z głową w kierunku południowym. Najprawdopodobniej dziecko spoczywało na prawym boku z nogami silnie podkurczonymi i rękami zgiętymi w łokciach, z dłońmi złożonymi zapewne na klatce piersiowej (ryc. 7B). W pobliżu jego nóg znajdowała się amfora i puchar, na wysokości głowy — topór kamienny, przy biodrach — siekiera krzemieniowa, przy nogach — szydło kościane. Mniejsze przedmioty — skrobacz z szabli dzika, dwa krzemienne przekłuwacze, grocik, odłupek retuszowany, dwa wióro-odłupki i paciorek kościany — znajdowały się w różnych częściach jamy grobowej, być może rozwleczone przez gryzonie, podobnie jak drobniejsze kości szkieletu.

Ryc. 7. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1 — grób 3 (24). A — plan na poziomie I; B — plan na poziomie II (dna jamy grobowej); oznaczenia: 1 — amfora; 2 — puchar; 3 — grocik krzemienisty; 4 — topór kamienny; 5 — siekiera krzemienista; 6-7 — przekłuwacze krzemienne; 8 — szydło kościane; 9-10 wióro-odłupek i odłupek krzemienisty; 11 — paciorek kościany; 12 — skrobacz z szabli dzika

Fig. 7. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1 — grave 3 (24). A — plan on level I; B — plan on level II (bottom of the grave pit); legend: 1 — amphora; 2 — beaker; 3 — flint arrowhead; 4 — shaft-holed stone axe; 5 — flint axe; 6, 7 — flint perforators; 8 — bone awl; 9, 10 — blade-like flake and flint flake; 11 — bone bead; 12 — scraper made from wild boar tusk

Badania antropologiczne ujawniły, że po lewej stronie łuski kości czołowej zmarłego dziecka znajduje się owalny otwór o wymiarach 1,2 x 1,7 cm o ostrych brzegach, przy czym na zewnątrz wokół otworu przestrzeń jest gładka, natomiast od wewnątrz znajduje się wklęsła obwódka o chropowatej powierzchni, będącej śladem po jakiejś zmianie pourazowej, być może przyczynie śmierci (Kozak-Zychman, Gauda-Pilarska 1999, s. 38).

Opis inwentarza:

1. duża baniasta amfora, lekko asymetryczna o mocno wydętym brzuścu z trzema niezbyt dużymi wałeczkowatymi uchami umieszczonymi w górnej części z małym, wyodrębnionym dnem (ryc. 8); szyjka lejkowato rozchylona zdobiona ornamentem sznurowym; krawędź wylewu naczynia prosto ścięta; wymiary: wysokość 25,0 cm, średnica wylewu 11,8 cm, brzuśca — 28,0 cm, dna — 6,2 cm;

2. puchar z nieznacznie lejkowato rozchyloną szyjką, prosto ściętą krawędzią wylewu i esowatym brzuścem (ryc. 9:1); górna część naczynia zdobiona pojedynczymi odciskami linii sznurowych; wymiary: wysokość 15,6 cm, średnica wylewu — 12,2 cm, brzuśca — 12,0 cm, dna — 6,2 cm;

3. skrobacz wykonany z szabli dzika (ryc. 9: 2);

4. paciorek kościany rurkowaty, okrągły w przekroju poprzecznym; wymiary: długość 3,4 cm, średnica 0,6 cm (ryc. 9: 3);

5. szydło wykonane z kości owcy; wymiary: długość 10,6 cm, średnica w części środkowej 1,0 cm (ryc. 9: 4);

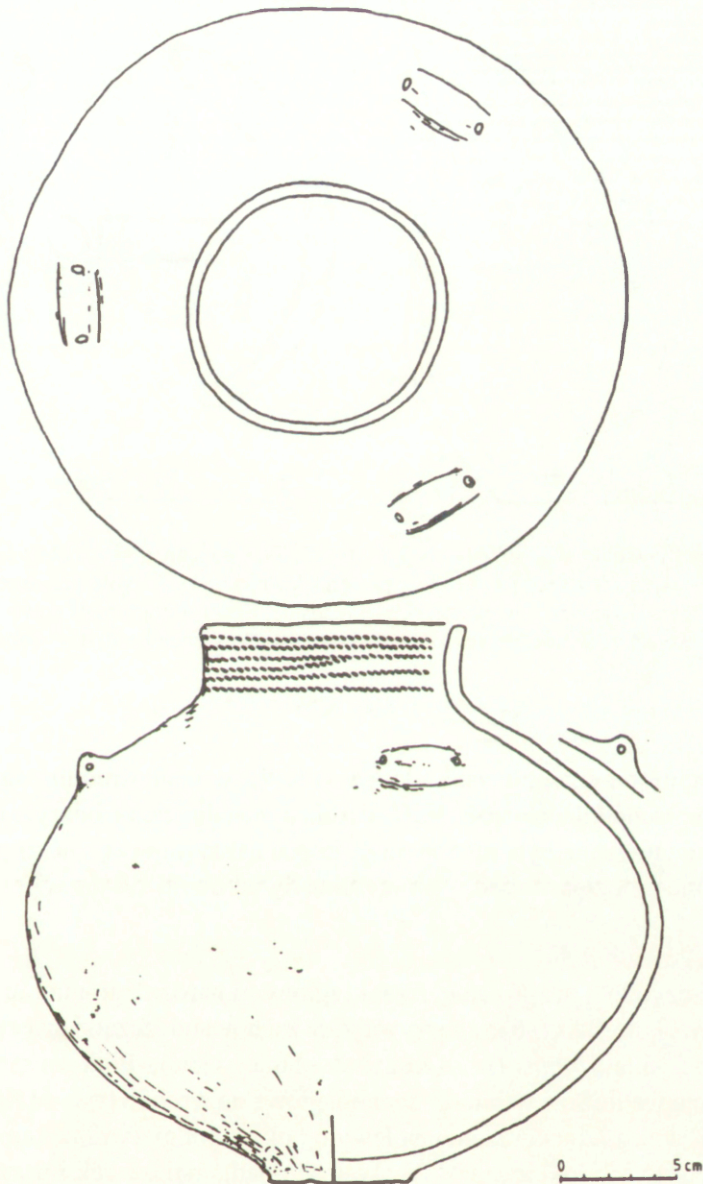
6. dwa przekłuwacze z krzemienia czekoladowego, o słabo wyodrębnionych żądłach wykonane na nieregularnych wiórach, z częściowym retuszem (być może użytkowym) na stronie spodniej (ryc. 10: 1, 3); wymiary: długość 5,5 cm, maksymalna szerokość 2,2 cm, grubość 0,6 cm; długość 4,4 cm, maksymalna szerokość 1,5 cm, grubość 0,4 cm;

7. siekiera czworościenna z krzemienia świeciechowskiego, w obrysie płaszczyznowym trapezowata, w przekroju wzdłużnym klinowata; boki uformowane z jednej ścianki szerszej; gładzona nieregularnie na całej powierzchni (ryc. 10:2); wymiary: długość 8,9 cm, szerokość ostrza 3,8 cm, maksymalna grubość 2,0 cm;

8. grocik trójkątny z krzemienia świeciechowskiego z lekko wciętą podstawą, formowany retuszem przykrawędniowym (ryc. 10:4); wymiary: długość 1,5 cm, szerokość przy podstawie 1,1 cm;

9. dwa wióro-odłupki oraz retuszowany półstromo odłupek, wykonane z krzemienia czekoladowego (ryc. 10: 5–7);

10. topór kamienny z otworem umieszczonym w pobliżu wtórnie skróconego rozszerzonego ostrza (ryc. 10:8); wymiary: długość 9,0 cm, maksymalna szerokość 3,3 cm, grubość 4,0 cm, średnica otworu 2,0 cm.

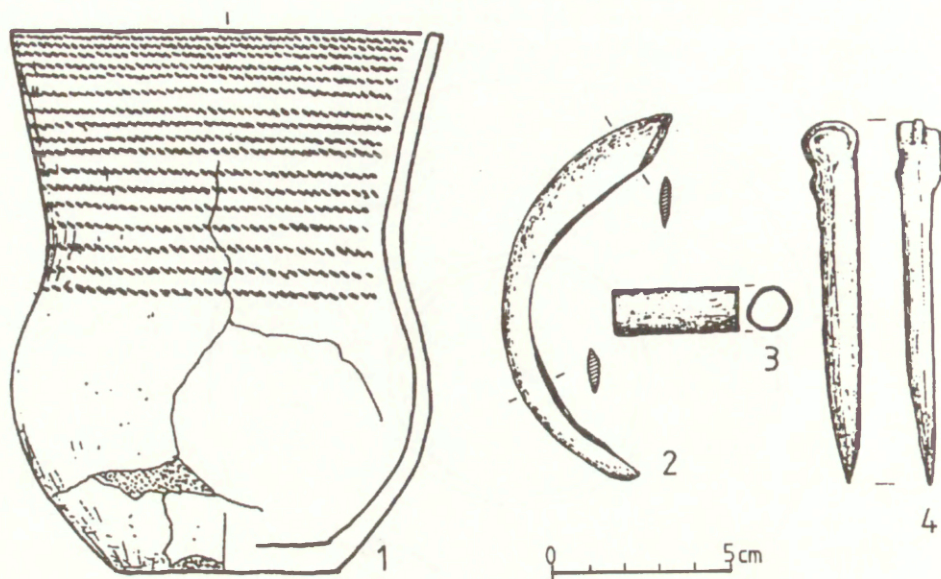

Ryc. 8. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1.

Wyposażenie grobu 3 (24) — amfora

Fig. 8. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1.

Furniture of grave 3 (24) — amphora

Ryc. 9. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Wyposażenie grobu 3 (24): 1 — puchar; 2 — skrobacz z szabli dzika; 3 — paciorek kościany; 4 — sztyło kościane
 Fig. 9. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Furniture of grave 3 (24): 1 — beaker; 2 — scraper made from wild boar tusk; 3 — bone bead; 4 — bone awl

Groby KM

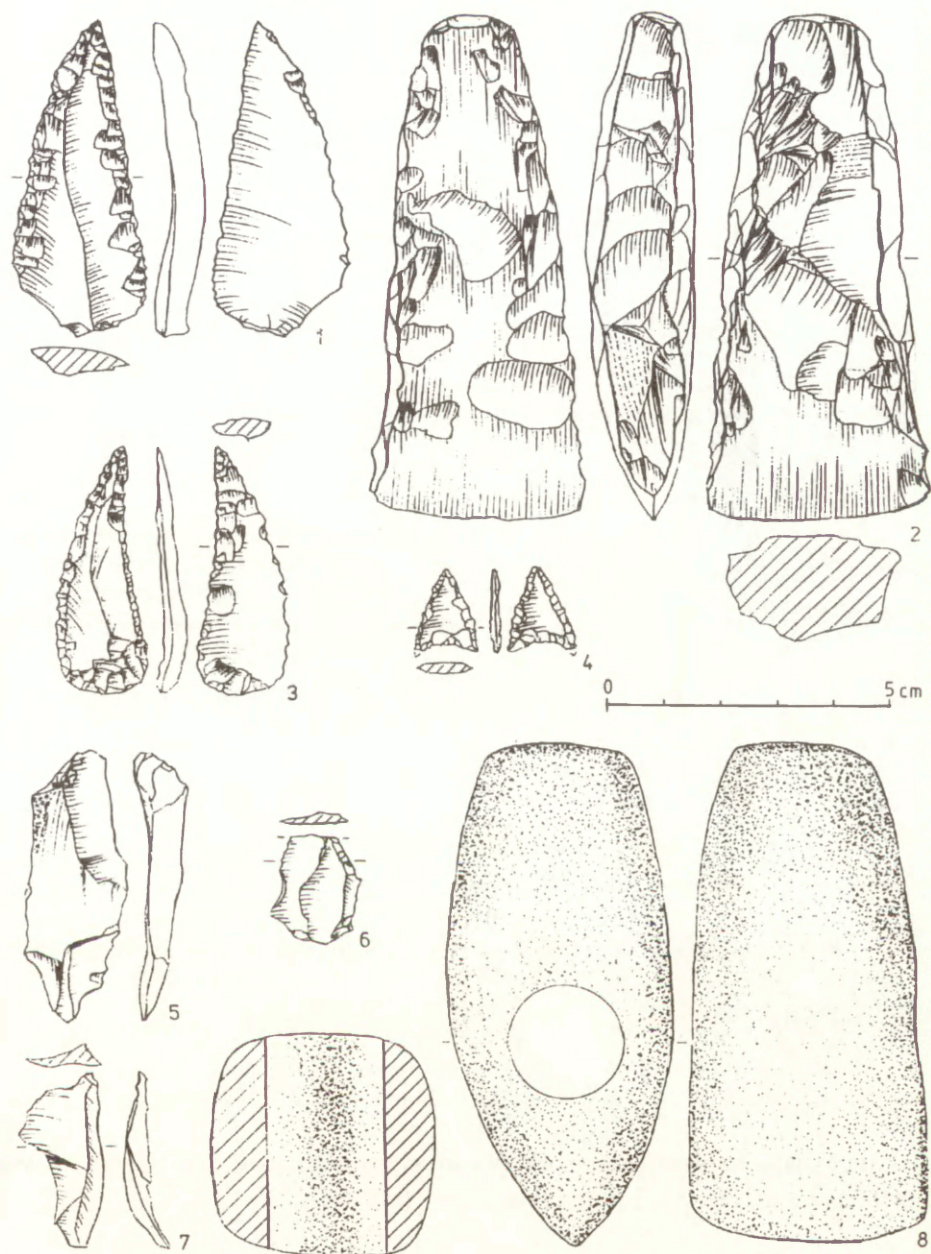
Na południe od cmentarzyska płaskiego KPL, w bezpośrednim sąsiedztwie południowo-wschodniego narożnika konstrukcji megalitycznej, odkryto trzy groby KM, które usytuowane były na obwodzie kopca nakrywającego nekropolę KPL, zaś wzajemne odległości między nimi wynosiły od około 1,0 do 1,5 m (ryc. 2).

Grób 1 (26)

W słabo czytelnej prostokątnej z zaokrąglonymi narożnikami jamie grobowej o wymiarach około 1,2 x 0,6 m spoczywały źle zachowane szczątki dziecka zmarłego w wieku 5–6 lat (*Infans 1*) — (Kozak-Zychman, Gauda-Pilarska 1999, s. 39), zorientowane wzdłuż osi wschód – zachód, głową na wschód (ryc. 11A). Szkielet ułożony był w pozycji skurczonej na lewym boku z podgiętymi nogami i rękami zgiętymi w stawach łokciowych. W okolicach nadgarstków rąk i przy kościach podudzia znaleziono drobne paciorki z muszli i „fajansu”.

Opis inwentarza:

1. sześć paciorków wykonanych z „fajansu” o średnicy 0,4 — 0,5 cm (ryc. 12A:1);

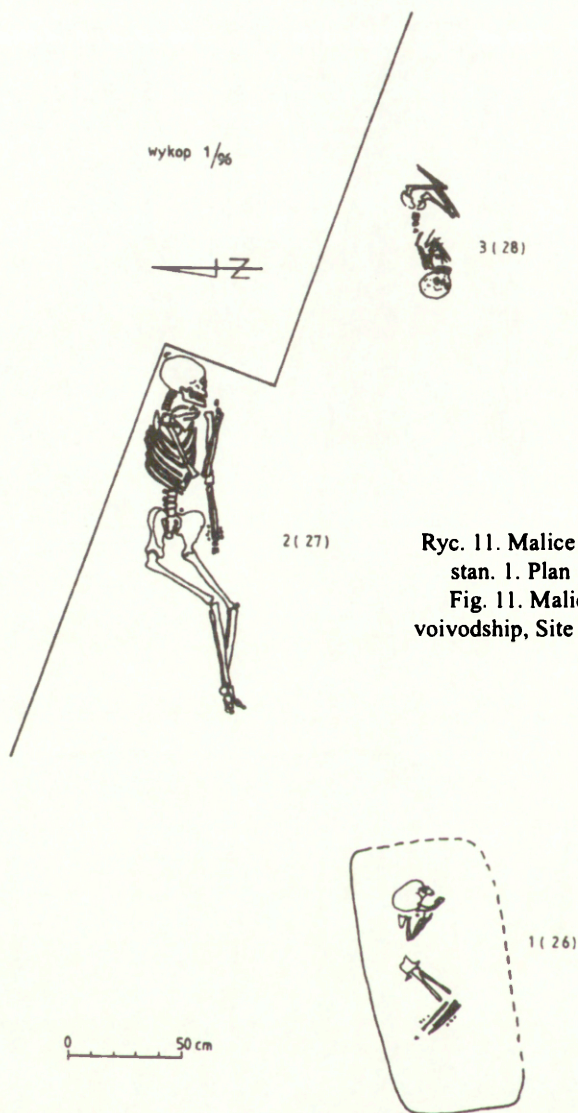
Ryc. 10. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Wyposażenie grobu 3 (24):

1, 3 — przekłuwacze krzemienne; 2 — siekiera krzemienna; 4 — grocik krzemienny;

5, 7 — wióro-odłupki; 6 — odłupek retuszowany

Fig. 10. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Furniture of grave 3 (24):

1, 3 — flint perforators; 2 — flint axe; 4 — flint arrowhead; 5, 7 — blade-like flakes; 6 — flake

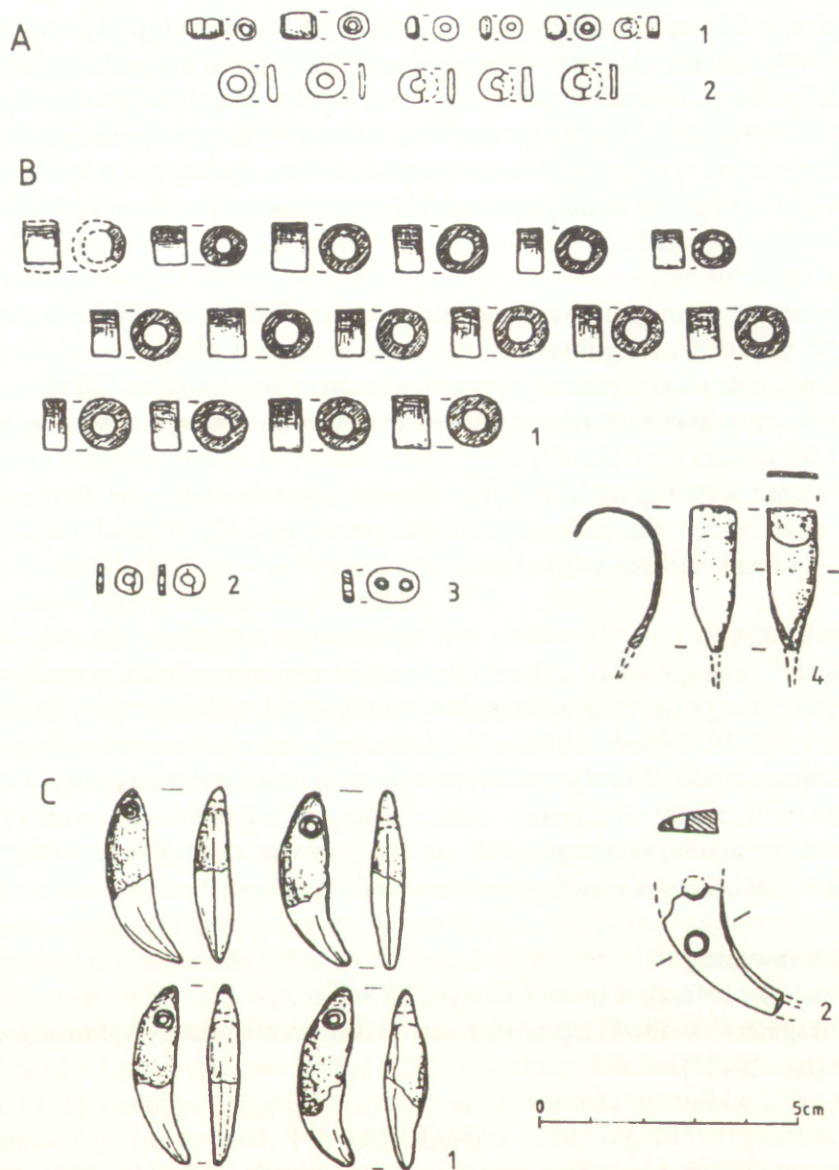

Ryc. 11. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Plan grobów 1 (26), 2 (27), 3 (28)
 Fig. 11. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Plans of graves 1 (26), 2 (27), and 3 (28)

2. pięć małych, płaskich paciorków z muszli o średnicy 0,6 — 0,7 cm, w tym 2 zachowane w całości i 3 fragmentarycznie (ryc. 12A:2).

Grób 2 (27)

W nieczytelnej jamie grobowej spoczywały najprawdopodobniej szczątki kobiece w wieku *Adultus* (Kozak-Zychman, Gauda-Pilarska 1999, s. 39), zorientowane po osi wschód — zachód, z głową na wschód. Szkielet ułożony na lewym boku z nogami lekko zgiętymi, z lewą ręką wyprostowaną wzdłuż tułowia, prawą

Ryc. 12. Malice Kościelne, woj. świętokrzyskie, stan. 1. Wyposażenia grobów:

A — 1 (26): 1 — paciorki „fajansowe”; 2 — paciorki z muszli; B — 2 (27): 1 — paciorki z poroża; 2 — paciorki z muszli; 3 — paciorek z kości; 4 — zausznica miedziana;

C — 3 (28): 1 — zawieszki z zębów psa; 2 — zawieszka z kła świni

Fig. 12. Malice Kościelne. Świętokrzyskie voivodship, Site 1. Furniture of graves: A — 1 (26):

1 — “faience” beads; 2 — shell beads; B — 2 (27): 1 — antler beads; 2 — shell beads;

3 — bone bead; 4 — copper earring; C — 3 (28): 1 — pendant made from dog tooth;

2 — pendant made of pig tooth

zaś zgiętą w łokciu, z dłonią przy policzku (ryc. 11B). Przy nadgarstku lewej ręki znajdowało się skupisko paciorków z poroża jelenia; pojedyncze okazy odkryto również między miednicą a klatką piersiową i w kilku innych miejscach, zapewne wtórnie przemieszczone przez gryzonie. Poniżej zuchwy, na wysokości lewego obojczyka (w czytelnej kretowinie) znaleziono dwa drobne paciorki z muszli, zaś za głową fragment zausznicy miedzianej w kształcie wierzbowego liścia.

Opis inwentarza:

1. szesnaście cylindrycznych paciorków wykonanych z poroża jelenia o średnicy od 0,7 do 1,0 cm i grubości od 0,4 do 0,7 cm (ryc. 12B:1);
2. dwa małe płaskie paciorki z muszli o średnicy 0,5–0,6 (ryc. 12B:2);
3. owalny płaski paciorek z dwoma otworkami wykonany z kości o wymiarach 1,0 x 0,6 cm (ryc. 12B:3);
4. fragment górnej części miedzianej zausznicy w kształcie wierzbowego liścia bez żeberka, lekko podgiętej w części górnej (ryc. 12B:4); zachowana długość — 4,5 cm, szerokość 0,8–1,0 cm.

Grób 3 (28)

Na dnie jamy grobowej o nieczytelnym zarysie spoczywały słabo zachowane szczątki małego dziecka zmarłego w wieku 4–5 lat (*Infans I*) — (Kozak-Zychman, Gauda-Pilarska 1999, s. 40), zorientowane wzdłuż osi wschód–zachód z głową na zachód. Zmarły spoczywał w pozycji skurczonej na prawym boku z silnie podkurczonymi nogami i rękami zgiętymi, z dłońmi przy twarzy (ryc. 11C). Na wysokości szyi znajdowały się cztery zawieszki z zębów zwierzęcych, zaś na wysokości miednicy fragment zawieszki kościanej.

Opis inwentarza:

1. cztery zawieszki z przewierconych kłów psa (ryc. 12C:1);
2. fragment zawieszki z przewierconymi dwoma otworkami wykonany z kłosa świni (ryc. 12C:2).

ANALIZA

Cmentarzysko KCSz w Malicach Kościelnych jest bardzo małe, bo składa się zaledwie z trzech grobów położonych na peryferii starszej nekropoli KPL. Usytuowanie pojedynczych grobów KCSz lub ich niewielkich zgrupowań na terenie bądź w sąsiedztwie miejsc wcześniej użytkowanych przez ludność KPL jest zjawiskiem dość częstym i dotyczy zarówno jej cmentarzysk (np. Zagaje Stradowskie, Kichary Nowe), jak i osad (Niedźwiedź, Lublin-Sławinek, Szychowice, Książnice Wielkie).

Pod względem liczby grobów analizowane cmentarzysko jest typowe dla mniejszych nekropoli KCSz, w tym także dla jej grupy krakowsko-sandomierskiej. Tworzą je dwa groby niszowe — jeden bardzo dobrze zachowany, drugi ze zniszczonym zapewne szybem oraz grób jamowy, który często towarzyszy na stanowiskach pierwszego rodzaju pochówkom. Szyby grobów niszowych znajdowały się po ich wschodniej stronie, zaś zmarli zorientowani byli wzdłuż osi północ-południe. Wszystkie odkryte groby były pochówkami jednostkowymi, zawierające łącznie dwóch osobników dorosłych — mężczyznę i kobietę oraz dziecko. Zmarli ułożeni byli w pozycji skurczonej — mężczyzna z grobu 1 na prawym boku z głową zorientowaną na południe, kobieta z grobu 2 na boku lewym z głową na północ, a dziecko z grobu 3 spoczywało w pozycji prawobocznej z głową skierowaną na południe, co może sugerować, że był to chłopiec (za czym przemawia również wyposażenie). Zmarli mieli bądź jedną rękę zgietą w łokciu, drugą wyprostowaną (groby 1 i 2), bądź obie zgietę i złożone na klatce piersiowej (grób 3), zaś nogi średnio lub mocno podkurczone. Orientacje zmarłych wzdłuż osi północ — południe uważane są za typowe dla pochówków młodszej fazy KCSz w Małopolsce (Machnik 1979, s. 396).

Na stosunkowo bogate wyposażenie tych grobów składają się ceramika, wyroby z krzemienia, kamienia, kości i zębów zwierzęcych oraz muszli. Przedmioty te znajdowały się za plecami, przy nogach zmarłych, na wysokości miednicy, bądź piersi lub też były rozrzucone po całej jamie grobowej. Niektóre elementy wyposażenia mają liczne i ścisłe odpowiedniki w materiałach grupy krakowsko-sandomierskiej, inne zaś występują stosunkowo rzadko.

W Malicach Kościelnych znaleziono w dwóch grobach (2 i 3) pięć w całości zachowanych naczyń oraz fragmenty amfory, nie pozwalające jednak na pewną rekonstrukcję jej formy. Puchar z grobu 2 (ryc. 5A:2) nawiązujący do typu II systematyki J. Machnika (1966, s. 25) ma dość bliskie analogie w znaleziskach przede wszystkim w Złotej (Ścibior, Ścibior 1992, ryc. 3: a), a także materiałach z grobów odkrytych w Siesławicach (Pyzik 1983, ryc. 10), Samborcu (Kamińska, Kulczycka-Leciejewiczowa 1970, Fig. 9: 3), Średniej (Machnik, Sosnowska 1996, ryc. 13: 1). Podobne naczynia spotykane są także wśród ceramiki KCSz z terenu Niemiec (np. Lucas 1965, Taf. 3: 4; Matthias 1974, Taf. 105: 4; Gebers, Kieffmann 1977, Abb. 3: 1). Drugie naczynie z tego grobu — przesadzisty esowaty puchar (ryc. 5A:3) — nie posiada bliskich analogii zarówno ze względu na swój kształt, jak i rodzaj zdobienia, choć przez swą esowatość nawiązuje do naczyniek amforowatych typu Brzezinki (Machnik 1966, s. 36–37, tabl. XXV: 10–11). Umieszczony przy dnie naczynia ornament jest rzadko spotykany w ceramice KCSz w Małopolsce, ponadto w takich sytuacjach jest on zawsze uzupełnieniem bardziej rozbudowanych wątków występujących na kołnierzu i ewentualnie brzuscu (por. Machnik 1966, tabl. III: 3a; VIII: 1a; XXI: 1a; XXIV: 26; Orzechowski

1990, ryc. 2: a). Także na innych obszarach naczyń z ornamentem nacięć w dolnej części spotykane są sporadycznie (por. Matthias 1987, Taf. 21: 13; 88: 18; 89: 2). Również nie mającym ścisłych analogii jest kolejne naczynie z grobu 2 — kulista misa (ryc. 5A:4). Tego typu formy w materiałach KCSz należą do rzadkości, np. Koniusza (Tunia 1979, ryc. 20), Niedźwiedź (Burchard 1973, ryc. 5a), Hubinek (Koman 1998, ryc. 4: 8), Średnia, kurhan 2 (Machnik, Sosnowska 1999, ryc. 13: 1). Częściej misy różnych typów, w tym formy zbliżone do okazu z Malic Kościelnych, różniące się jednak dnem wyodrębnionym w formie stopki, spotykamy na stanowiskach niemieckich wymienionej kultury (por. Matthias 1987, Taf. 23: 2). Fragmenty ostatniego naczynia pochodzącego z grobu 2 reprezentują być może jajowatą amforę (ryc. 5A:1) kształtem nawiązującą do okazu z kurhanu J w Łukawicy (Machnik 1966, tabl. XXIV: 3a).

Dwa kolejne naczynia (ryc. 8; 9:1) znalezione w grobie 3 reprezentują typowe formy dla KCSz i posiadają liczne analogie zarówno wśród materiałów polskich (Kempisty 1978, ryc. 41; 62: 1), jak i np. niemieckich (np. Matthias 1987, Taf. 94: 24; 95: 1, 17). Puchar i amfora nawiązują do odpowiednich grup typu II systematyki J. Machnika (1966, s. 25–27, 33, tabl. XXIII: a; XXV; XV: 1c).

Wśród pozostałego wyposażenie grobowego licznie reprezentowane są wyroby krzemienne wykonane z surowca czekoladowego (6 egz.) i świeciechowskiego (2 egz.). W grupie pierwszej znalazły się: drapacz wiórowy (ryc. 4:1), dwa przekłuwacze (ryc. 10:1, 3), odłupki częściowo retuszowane (ryc. 10:6) i dwa wióro-odłupki (ryc. 10:5, 7), w drugiej — siekiera czworościenna (ryc. 10:2) i grocik trójkątny (ryc. 10:4). Dwa ostatnie zabytki należą do form najczęściej spotykanych w inwentarzach grobowych KCSz. Pierwszy z okazów nawiązuje do typu Id wg systematyki J. Machnika (1966, s. 45–46), grocik stanowi typ I (tamże, s. 48). Z pozostałych artefaktów, niezmiernie rzadkimi elementami są przekłuwacze. Natomiast drapacz nawiązuje do typu III (tamże, s. 50), czyli okazów o niskim, pokrytym drobnym retuszem drapisku obejmującym wąską część wierzchołka. Obecność form odłupkowych należałoby zapewne rozpatrywać w kategorii narzędzi funkcjonalnych.

W grobach znaleziono ponadto dwa topory kamienne. Pierwszy z nich pochodzący z grobu nr 1 (ryc. 4:2) nawiązuje do typu III wg podziału J. Machnika (1966), poprzez dobrze wyodrębnione, masywne ostrze. Różni się jednak proporcjami poprzez umiejscowienie otworu — w $\frac{1}{3}$ długości okazu od czoła obucha. Najbliższych analogii możemy dopatrywać się w toporku z grobu 50 w Żernikach Górnych (Kempisty 1978, s. 259, ryc. 103: 1). Drugi egzemplarz z grobu 3 (ryc. 10:8) reprezentuje najprawdopodobniej odmianę pośrednią pomiędzy typem II i III wg J. Machnika (1966, tabl. XXXII). Do pierwszego z nich upodabnia się ze względu na bardziej symetryczne ostrze, do drugiego — na umieszczenie otworu stosunkowo blisko krawędzi ostrza oraz nieco odmienny duży obuch.

Z narzędzi kościanych należy wymienić przedmiot wykonany z szabli dzika (ryc. 9:2), pełniący zapewne funkcję skrobacza, a także szydło z kości owcy (ryc. 9:4) — obydwie zabytki odkryto w grobie 3. Narzędzia z surowców organicznych nie są często rejestrowane w inwentarzach grobowych KCSz. Szable dzika ze śladami szlifowania lub posiadające ostre krawędzie znane są z grobów w Książnicach Wielkich (Machnik 1966, s. 54), natomiast okaz bez śladów jakiegokolwiek obróbki pochodzi z grobu 82 w Żernikach Górnych (Kempisty 1978, s. 263).

Do ozdób niezmiernie rzadko występujących w grobach KCSz w Małopolsce należą małe krążkowate paciorki z muszli rzecznych (Machnik 1979, s. 401), które znaleziono na cmentarzysku w Malicach Kościelnych w niespotykanej dotychczas ilości (ryc. 4:3, 4). Tego typu paciorki odkryto wcześniej w Żernikach Górnych, w grobie 85 (Kempisty 1978, s. 263) oraz w Mierzanowicach — grób 129 (Uzarowiczowa 1970, s. 213, 226, ryc. 20: d) i grób 121 (Bąbel 1979, s. 75, ryc. 19: d). Ponadto z muszli wykonane były wisiorki znalezione w grobie 11 w Książnicach Wielkich (Machnik 1966, s. 55) oraz w jednym z grobów na stanowisku 78 w Sandomierzu (Ścibior, Ścibior 1990, s. 169). Do mniej sporadycznie spotykanych ozdób w inwentarzach tej kultury należą zawieszki z przewierconych zębów zwierzęcych (psich kłów), jakie odkryto w grobie 1, współtworzące z paciorkami z muszli rodzaj kolii. Podobne zawieszki z psich zębów znane są z grobu 121 w Mierzanowicach (Bąbel 1979, s. 75, ryc. 19: d), Kruszy Zamkowej (Koško 1992, ryc. 2: 7–8), natomiast w grobie 11 w Książnicach Wielkich znaleziono wisiorek z zęba jelenia (Machnik 1966, s. 55–56).

Niezbyt częstym elementem w wyposażeniu grobów KCSz z terenów Polski są paciorki z kości, znane m. in. z Proszowic (Prokopowicz 1966, s. 80, tabl. II: 7), Mierzanowic, grób 129 (Uzarowiczowa 1970, s. 226), Siestawic (Pyzik 1983, ryc. 7: c–d) i Hubinka (Koman 1998, ryc. 4: 1, 4; 7: 1–2). Są to formy o kształtach okrągłych, owalnych lub łezkowatych, wśród których brak bliskich analogii do dużego rurkowatego paciorka z grobu 3 w Malicach Kościelnych (ryc. 9:3).

Z powyższego przeglądu wynika, że pod względem ilości i zróżnicowania ozdób z surowców organicznych stanowiących wyposażenie grobowe, cmentarzysko w Malicach Kościelnych wyraźnie wyróżnia się wśród nekropoli KCSz z terenów Polski. Paciorki z muszli, kości i przewierconych zębów zwierzęcych są natomiast częstsze na stanowiskach czeskich — np. Podlešín, Zvdeneves, Želenice (Buchvaldek, Moucha, Popelka, Vojtechovská 1997, s. 131, obr. 19; s. 143, obr. 34; s. 145, obr. 37), Praze 8 — Cimicích (Havel 1981, obr. 3: 5; 5a; 6–11), Jeniščův Újazd (Buchvaldek, Velímský 1987, obr. 29: 2), Malé Březno, grób A i B, Stupčice, grób B (Dobeš 1993, obr. 4: 1, 4; 7: 1–2) i morawskich — Marefy I (Šebela 1981, Taf. 5: 3).

Cmentarzysko ludności KM, podobnie jak położona w pobliżu, wcześniej omawiana nekropola KCSz jest również niewielkie i składa się tylko z trzech

grobow (ryc. 11). Pochowano w nich jedną osobę dorosłą, prawdopodobnie kobietę w wieku *Adultus* i dwoje dzieci w wieku *Infans I* — prawdopodobnie chłopca (grób 3) i dziewczynkę (grób 1), co można wnioskować z orientacji pochówków, a pośrednio także z ich wyposażenia. Wszyscy zmarli ułożeni byli w pozycji na boku, zorientowani wzdłuż osi wschód–zachód, z podkurczonymi nogami i zgiętymi rękami (groby 1 i 3), bądź jedną ręką zgiętą a drugą wyprostowaną (grób 2). Zarówno układ szkieletów, jak i ich orientacja, z kierunkiem ułożenia głowy uzależnionym od płci, są typowe dla KM (Machnik 1978, s. 54–56). Podobnie standardowe jest wyposażenie, na które składają się wyłącznie ozdoby w postaci paciorków z muszli, „fajansu”, poroża, kości i zębów zwierzęcych, a także fragment zausznicy w kształcie wierzbowego liścia typu Ia, wg podziału J. Machnika (1982, s. 87), posiadające liczne analogie w inwentarzach grobowych społeczności, tzw. episznurowego przykarpackiego kręgu kulturowego wczesnego okresu epoki brązu, tzn. kultur: mierzanowickiej (m. in. Mierzanowice, Iwanowice — „Babia Góra”, Szarbia), nitrzańskiej (np. Holešov, Vyčapy — Opatovce, Branč) i koszańskiej (Koszyce, Koštany, Čana) — (Bargiel 1995, s. 224–301).

CHRONOLOGIA

Dokładna pozycja chronologiczna obydwu cmentarzysk jest trudna do określenia, pomimo uzyskanych dla dwóch obiektów KCSz dat bezwzględnych ¹⁴C:

- grób 1 (30) — Gd 9992: 5000 ± 280 BP /3050 conv. bc/;
- grób 2 (20) — Gd 10809: 3980 ± 170 BP /2030 conv. bc/³.

Najprawdopodobniej daty te — posiadające bardzo duże błędy standardowe — nie oddają faktycznego stanu rzeczy, z których zwłaszcza pierwsza wydaje się być mocno zawyżona. Dlatego też chronologię tych obiektów określono w oparciu o stylistykę naczyń.

W grobach 2 i 3 wystąpiły puchary (ryc. 5A:2; 9:1) sklasyfikowane w obrębie typu II. Są one zaliczane do form typowych dla fazy „starsznurowej”. Zarówno charakterystyka technologiczna — schudzenie gliny domieszką piasku, niezbyt staranne dopracowanie ścianek i ich kruchość, pomimo dość dobrego wypołu — wskazują na ich archaiczne cechy. Zdaniem J. Machnika (1979, s. 351, ryc. 212: 1–4, 213: d) zdobnictwo naczyń podobne jak na okazie z grobu 2 (ryc. 5A:2) jest typowe dla pucharów starsznurowych. Występuje ono zawsze w górnej części naczynia i złożone jest z odcisków sznura, ograniczonych od dołu dwoma lub trzema rzędami pionowych nacięć lub stempelków. Podobnie datuje tego typu puchary J. Rydzewski (1973, s. 76), analizując pochówek z Witowa, zaś P. Włodarczyk (1999, s. 134–135) zalicza grób z Samborca zawierający tak zdobiony

³ Daty wykonane na uprzejme zlecenie prof. J. Machnika.

puchar do I fazy rozwojowej podgrupy nowodaromińskiej grupy krakowsko-sandomierskiej KCSz. Pozostałe zabytki — narzędzia krzemienne, paciorki z muszli oraz ozdoby z zębów zwierzęcych nie są czułym wyznacznikiem chronologicznym, chociaż, te ostatnie występują przeważnie w starszych grobach KCSz.

Podsumowując, pochówki odkryte w Malicach Kościelnych wydają się reprezentować wczesną fazę rozwojową KCSz na Wyżynie Sandomierskiej pomimo, że data ^{14}C z grobu 2 jest synchroniczna z datowaniem grobu 66 w Żernikach Górnych, związanego już w pełni rozwiniętą grupą krakowsko-sandomierską (Włodarczak 1998, s. 32, 34, tab. I).

Cmentarzysko KM najprawdopodobniej łączyć należy z późną, bądź też ze schyłkiem fazy klasycznej tej kultury. Przemawia za tym przede wszystkim obecność w grobie 1 paciorków „fajansowych”. Pozostałe zabytki nie są czułym wyznacznikiem chronologicznym. Paciorki z kości pojawiają się już w fazie proto- i wczesnomierzanowickiej. Podobnie jest z zausznicami typu Ia — bez żeberka, które występują od fazy wczesnej po późną w grupie samborzeckiej tej kultury (Machnik 1982, s. 87; Kadrow, Machnik 1997, s. 42–43, 70, 98), choć ostatnio S. Kadrow (2001, s. 98) opowiada się za ich wczesną metryką związaną z II fazą rozwojową kultury mierzanowickiej.

PODSUMOWANIE

Biorąc pod uwagę stan rozpoznania stanowiska 1 w Malicach Kościelnych po badaniach w latach 1996–1998, jak również wyniki wcześniejszych poszukiwań amatorskich, należy stwierdzić, że zarówno cmentarzysko KCSz, jak i KM liczyły po 3 groby. Przy czym istnieje możliwość poszerzenia zasięgu pierwszej nekropoli o kolejny pochówek, do którego mogło należeć naczynie uzyskane przed I wojną światową. Oba obiekty należą do cmentarzysk małych, mających analogie pod tym względem do podobnych stanowisk znanych z Małopolski, liczących od jednego do kilku pochówków, np. cmentarzyska KCSz — w Samborcu, Proszowicach, Polanowicach, Zesławicach, czy też dwa groby protomierzanowickie w Krakowie-Nowej Hucie koło Kopca Wandy, jak również późniejsze w Sobowie oraz w Orłiskach Sokolnickich. Użytkownikami nekropoli w Malicach Kościelnych były zapewne niewielkie społeczności, co wydają się potwierdzać zaobserwowane relacje przestrzenne między grobami ludności obu kultur. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że czynnikiem, który mógł wpłynąć na ich lokalizację było zapewne istnienie tu starszego kopca nakrywającego zespół sepulkralny KPL w postaci konstrukcji megalitycznych.

Zaprezentowane groby — zwłaszcza KCSz — dostarczyły szeregu nowych elementów, rzadko spotykanych na cmentarzyskach Wyżyny Sandomierskiej,

wzbogacając tym samym wiedzę na temat obrządku pogrzebowego grupy krakowsko-sandomierskiej.

*Katedra Archeologii UMCS w Lublinie
Delegatura Służby Ochrony Zabytków w Sandomierzu*

BIBLIOGRAFIA

- B a r g i e ł Barbara
1995 *Obrządek pogrzebowy na Lubelszczyźnie w I okresie epoki brązu* (mps dr UW).
- B a r g i e ł Barbara, F l o r e k Marek, L i b e r a Jerzy
1998 *Drugi sezon badań cmentarzyska neolitycznego w Malicach Kościelnych stan. I, woj. tarnobrzeskie*, „Archeologia Polski Środkowo-wschodniej” 3, s. 44–55, Lublin.
1999 *Trzeci sezon badań wykopaliskowych na stanowisku I w Malicach Kościelnych, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie*, „Archeologia Polski Środkowo-wschodniej” 4, s. 29–37, Lublin.
- B a r g i e ł Barbara, F l o r e k Marek, L i b e r a Jerzy, Z a k o ś c i e l n a Anna
1989 *Badania powierzchniowe nad środkową Opatówką*, „Sprawozdanie z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w roku 1989”, s. 38–46.
- B ą b e l Jerzy
1979 *Groby neolityczne ze stan. I w Mierzanowicach, woj. tarnobrzeskie*, WA 44, s. 67–87.
- B u c h v a l d e k Miroslav, M o u c h a Václav, P o p e l k a Miroslav, V o j t e c h o v s k á Ivana
1997 *Katalog šňůrové keramiky v Čechách XI–XIV. Kladensko, Slánsko, Kralupsko a Praha-západ*, „Praehistorica” XXII, Varia Archeologica 7, Praha.
- B u c h v a l d e k Miroslav, V e l í m s k ý Tomáš
1987 *Katalog šňůrové keramiky v Čechách II. Povodí Lomského potoka na Bílinsku*, „Praehistorica” XIII, Varia Archeologica 4, Praha.
- B u r c h a r d Barbara
1973 *Z badań neolitycznej budowli trapezowatej w Niedźwiedziu, pow. Miechów (stan. I)*, Spraw. Arch. 25, s. 39–48.
- D o b e š Miroslav
1993 *Katalog šňůrové keramiky v Čechách, VII. Chomutovsko*. „Praehistorica” XX.
- F l o r e k Marek, L i b e r a Jerzy
1997 *Sprawozdanie z pierwszego sezonu badań na cmentarzysku kultury pucharów lejkowatych w Malicach Kościelnych, woj. tarnobrzeskie*, „Archeologia Polski Środkowo-wschodniej” 2, s. 24–30, Lublin.

- G e b e r s Wilhelm, K i e f m a n n Haus-Michael
1977 *Ein Grab der spätneolithischen Einzelgrabkultur von der Vordersten Waade bei Bosau*, „Offa”, Band 34, s. 75–81.
- H a v e l Josef
1981 *Hrob kultury se šňůrovou keramikou v Praze 8 — Čimicich*, „Praehistorica” VIII, Varia Archeologica 2, s. 67–71, Praha.
- K a d r o w Sławomir
2001 *U progu nowej epoki. Gospodarka i społeczeństwo wczesnego okresu epoki brązu w Europie Środkowej*, Kraków.
- K a d r o w Sławomir, M a c h n i k Jan
1997 *Kultura mierzanowicka. Chronologia, taksonomia i rozwój przestrzenny*, „Prace Komisji Archeologicznej” 29, Kraków.
- K a m i ń s k a Jadwiga, K u l c z y c k a - L e c i e j e w i c z o w a Anna
1970 *The Neolithic and Early Bronze Age Settlement at Sandomierz in the Sandomierz Districk*, A Polona 12, s. 223–246.
- K e m p i s t y Andrzej
1978 *Schylek neolitu i początki epoki brązu na Wyżynie Małopolskiej w świetle badań nad kopcami*, Warszawa.
- K o m a n Wiesław
1998 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych kurhanu kultury ceramiki sznurowej na stan. 3 w Hubinku, woj. zamojskie*, „Archeologia Polski Środkowo-wschodniej” 3, s. 61–68, Lublin.
- K o ś k o Aleksander
1992 *Z badań nad tzw. horyzontem starszoznurowym w rozwoju późnoneolitycznej kultury społeczeństw Kujaw*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia Archaeologica 16, s. 85–95.
- K o z a k - Z y c h m a n Wanda, G a u d a Ewa
1997 *Materiały kostne z grobów ludności kultury pucharów lejkowatych (KPL) i kultury ceramiki sznurowej (KCSz) w Malicach Kościelnych (stan. 1), woj. Tarnobrzeg — analiza antropologiczna* (mps, Lublin).
- K o z a k - Z y c h m a n Wanda, G a u d a - P i l a r s k a Ewa
1999 *Materiały antropologiczne z grobów ludności kultury pucharów lejkowatych, kultury ceramiki sznurowej i kultury mierzanowickiej w Malicach Kościelnych (stan. 1), woj. świętokrzyskie*, „Archeologia Polski Środkowo-wschodniej” 4, s. 38–40, Lublin.
- L u c a s Hans
1965 *Kataloge zur mitteldeutschen Schnurkeramik, Teil II: Saalemündungsgebiet*, „Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle”, Heft 20, Berlin.

M a c h n i k Jan

- 1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław.
- 1978 *Wczesny okres epoki brązu*, Prahistoria, t. 3, s. 9–136.
- 1979 *Krąg kulturowy ceramiki sznurowej*, Prahistoria, t. 2, s. 337–412.
- 1982 *Uwagi o wyrobach metalowych z początków epoki brązu w południowo-wschodniej Polsce*, „Pamiętnik Muzeum Miedzi” 1, Legnica, s. 79–100.

M a c h n i k Jan, S o s n o w s k a Ewa

- 1996 *Starożytna mogiła z początku III tysiąclecia przed Chrystusem ludności kultury ceramiki sznurowej w Średniej, gm. Krzywca*, Rocznik Przemyski 32, Archeologia 3, s. 3–28.
- 1999 *Badania archeologiczne na kurhanie 2/98 w Średniej, gm. Krzywca*, Rocznik Przemyski 35, Archeologia 2, s. 19–40.

M a r c i n i a k Józef

- 1960 *Materiały neolityczne z Żukowa, pow. Sandomierz*, Mat. Arch. 2, s. 43–56.

M a t t h i a s Waldemar

- 1974 *Kataloge zur mitteldeutschen Schnurkeramik, Teil IV: Südharz-Unstrut-Gebiet*, „Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle”, Band 28, Berlin.
- 1987 *Kataloge zur mitteldeutschen Schnurkeramik, Teil VI: Restgebiete und Nachträge*, „Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle”, Band 40, Berlin.

O r z e c h o w s k i Szymon

- 1990 *Grób kultury ceramiki sznurowej z Prusinowic, woj. Kielce*, Spraw. Arch. 41, s. 89–93.

P r o k o p o w i c z Janina

- 1966 *Nowe neolityczne stanowisko w Proszowicach*, Mat. Arch. 7, s. 79–90.

P y z i k Zygmunt

- 1983 *Zespół grobowy kultury ceramiki sznurowej w Siesławicach, gm. Busko-Zdrój, woj. Kielce*, Spraw. Arch. 34, s. 53–65.

R y d z e w s k i Jacek

- 1973 *Dwa starszoznurowe znaleziska grobowe z Witowa, pow. Kazimierza Wielka*, Spraw. Arch. 25, s. 71–77.

Š e b e l a Lubomír

- 1981 *Ein Forschungsüberblick zur mährischen Schnurkeramik*, „Jahresschrift für Mitteleuropäische Vorgeschichte”, Band 64, s. 177–188.

Ś c i b i o r Józef, Ś c i b i o r Jolanta, Maria

- 1990 *Sandomierz 78 — wielokulturowe stanowisko z przelomu neolitu i epoki brązu. Badania ratownicze w 1984 roku*, Spraw. Arch. 42, s. 157–201.
- 1992 *Grób kultury ceramiki sznurowej (KCS) na stanowisku 59 w Złotej*, Spraw. Arch. 44, s. 99–108.

T u n i a Krzysztof

- 1979 *Cmentarzysk. kultury ceramiki sznurowej w Koniuszy, woj. krakowskie, Spraw. Arch. 31, 1979, s. 47–77.*

U z a r o w i c z o w a Anna

- 1970 *Groby kultury ceramiki sznurowej z cmentarzyska wielokulturowego w Mierzanowicach, pow. Opatów, WA 35, s. 201–234.*

W ł o d a r c z a k Piotr

- 1998 *Chronologia absolutna grupy krakowsko-sandomierskiej kultury ceramiki sznurowej na podstawie danych z cmentarzyska w Żernikach Górnych, Spraw. Arch. 50, s. 31–54.*
- 1999 *Cmentarzysko w Samborcu, woj. świętokrzyskie na tle innych znalezisk kultury ceramiki sznurowej z Wyżyny Sandomierskiej, Spraw. Arch. 51, s. 119–144.*

BARBARA BARGIEŁ, MAREK FLOREK, JERZY LIBERA

GRAVES THE CORDED WARE AND MIERZANOWICE CULTURE ON SITE 1 IN MALICE KOŚCIELNE, ŚWIĘTOKRZYSKIE VOIVODSHIP

(Summary)

In 1996–1998 the excavation of the multi-culture cemetery in Malice Kościelne on the Opatówka River (Fig. 1) resulted in discovering a few graves of the Corded Ware culture (CWC) and the Mierzanowice culture (MC) (Fig. 2). The graves in question were located on the outer parameter of the megalithic cemetery of the Funnel Beaker culture with burial in stone-cists.

The CWC cemetery consist of two niche graves (1 /30/, 3 /24/) — one very well preserved and the other with the entrance shaft destroyed — and one pit grave (2 /20/) (Fig. 3: 6, 7; 5B). The niche graves had shaft in their eastern parts; the buried dead were oriented N–S. All graves in question were single burials. They contained a man probably in the *Maturus* age, a woman of 30–40, and a child of 13-year-old. The dead lay in crouched position — the man (grave 1) and a child (grave 3) on the right side with head to S, and the woman (grave 2) on the left side with head to N. They had either one arm bent in elbow and the other stretched (graves 1 and 2), or both arms bent ant set on the chest (grave 3). Also the legs were more or less bent.

The relatively rich grave goods included pottery and artifacts of flint, bones, teeth, and shells. They were placed beneath the back of the dead, by the legs, near the hips, on the chest, or spread all over the grave pit. Only some of them have

frequent and definite analogies in the material of the CWC Cracow-Sandomierz group.

Altogether in two graves there have been found: 3 beaker (Fig. 5A: 2, 3; 9: 1), a bowl (Fig. 5A: 4), an amphora (Fig. 8), and fragments of possibly another amphora (Fig. 5A: 1). Among them the bow and the beaker with ornamented foot from grave 2 are rare artifacts without close analogies.

The flint material includes 6 artifacts of the chocolate-type flint 2 artifacts of the Świeciechów flint. Among them a four-sided axe (Fig. 10: 2) and a triangular arrowhead (Fig. 10: 4) are rather common objects, while 2 blade perforators (Fig. 10: 1, 3) and an endscraper (Fig. 4: 1) are less usual finds. There are also 3 flake forms (Fig. 10: 5–7).

Two shaft-holed axes have been found in the graves. The first one (from grave 1 — Fig. 4: 2) is similar to Type III after J. Machnik. The other axe (From grave 3 — Fig. 10: 8) can be classified as a possible medial form between Types II and II after J. Machnik.

In the assemblage of bone tools there is an artifact (scraper-like) made from a wild boar tusk and awl of a sheep bone — both found in grave 3 (Fig. 9: 2, 4). Tools made of organic material have not been often registered in CWC graves, as well as small bead-like rings of shell of fresh water mollusks. However, the latter form appeared in Malice Kościelne in unusually great number — 149 completely preserved artifacts and a few dozens fragments (grave 1 — Fig. 4: 3, 4). Occasional finds in CWC inventories are also pendants from perforated animal teeth (mainly dog fangs). In Malice Kościelne they have been found in grave 1 where — together with shell beads — they formed a necklace (Fig. 4: 3, 4).

The nearby MC cemetery is a small burial ground, with 3 graves confirmed (1 /26, 2 /27/ and 3 /28; Fig. 2: 11 A–C). The dead buried there is probably a woman of the *Adultus* age (grave 2) and 2 children of the *Infans I* age. Inferring from orientation of skeletons and — indirectly — from grave goods, it was a girl (grave 1 and a boy (grave 3). They lay on the side, with legs and arms bent (graves 1 and 3). In the case of grave 1 one arm of the dead was bent and the other stretched. All skeletons were E-W oriented, typically for the culture in questions (J. Machnik 1978).

Rather poor grave goods found in MC graves are also typical. They include ornamentation in form of shell beads, “faience”, antler, and animal teeth. There is also an earring fragment in the willow-leaf form, without rib on the inner side (Fig. 12 A–C).

It is difficult to determine an exact chronology of the discussed cemeteries, despite two radiocarbon dates obtained for CWC features: grave 1 (30) — Gd 9992: 5000±280 BP (3050 conv.) and grave 2 — Gd 10809: 3980±170 BP (2030 conv.).

These numbers, with ample standard errors — probably do not reflect the real chronological situation. Especially, the first date seems to be much too old. Consequently, we date the cemetery in Malice Kościelne on the basis of pottery, which represent the early stage of the CWC Cracow-Sandomierz group on the Sandomierz Upland.

The MC cemetery is probably linked with the younger development stage of this culture, or possibly with the Late Classical Phase. Such a presumption is based mainly on the presence of faience beads in grave 1; the other artifacts can hardly be used as chronological benchmarks.

Cemeteries in Malice Kościelne are small sites and have numerous analogies among objects of that type in Lesser Poland containing one to a few burials (CWC — e.g. Samborzec, Proszowice, Polanowice, Zesławice; MC — Kraków-Nowa Huta near the Wanda Mound, Sobów, and Orliśka Sokolnickie). They were used most probably by small local communities or family groups.

The presence of FBC megalithic necropolis in Malice Kościelne could have been a factor influencing location here CWC and MC graves. Presence of single graves or small cemeteries of the Corded Ware culture in areas previously occupied by FBC people is quite common. Such a situation has been confirmed in relation to FBC cemeteries (Zagaje Stradowskie, Kichary Nowe) and settlement sites (Niedźwiedź, Lublin-Sławinek, Szychowice, Książnice Wielkie).

The graves discussed here — especially those of the Corded Ware culture — are interesting evidences enhancing our knowledge of settlement and funeral rites during the Terminal Neolithic Period and the Early Bronze Age on the Sandomierz Upland.

Translated by Jerzy Kopacz

